

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ КОМП'ЮТЕРНИМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМИ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ

FACTORS OF DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE IN COMPUTER AND INFORMATION SERVICES UKRAINE

В статті визначаються особливості міжнародної класифікації комп'ютерних та інформаційних послуг, досліджуються закономірності розвитку зовнішньої торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами України, фактори, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами України, надаються пропозиції щодо способів подолання негативного впливу даних факторів.

В статье определяются особенности международной классификации компьютерных и информационных услуг, исследуются закономерности развития внешней торговли компьютерными и информационными услугами Украины, факторы, влияющие на развитие внешней торговли компьютерными и информационными услугами Украины, предлагаются способы преодоления негативного влияния данных факторов.

This article defines the features of the international classification of computer and information services in accordance to Extended Classification of Services Balance of Payments Manual of the IMF, investigates of regularities of Ukraine foreign trade of computer and information services, characterizes determinants of it development. Insufficient development of factors that together constitute the innovative environment of the country, became of cause unfavourable position of Ukraine on the world market of computer and information services and the failure of foreign trade this services. Priority actions to improve the innovation component of Ukraine economy and the overall development of the ICT sector have been proposed in this article. Ways to overcoming the negative influence of these factors has been suggested in this article too. These include: promoting efficient investment climate in the country, which will attract TNCs capital, in particular by providing preferential placement on the territory of Ukraine international research centers, promotion of joint ventures that produce innovative products, competitive at the national and international markets.

Ключові слова: зовнішня торгівля комп'ютерними та інформаційними послугами

Вступ. Зовнішня торгівля комп'ютерними та інформаційними послугами України є невід'ємною складовою зовнішньої торгівлі наукомісткою продукцією, що тісно пов'язує її з процесами розвитку науково-технічного прогресу у сфері комп'ютерних та інформаційних технологій та з загальноекономічним станом в країні. З іншого боку, в сучасних умовах розвитку світового господарства технологічний розвиток неможливий без повноцінного міжнародного обміну результатами технологічного прогресу в

даній сфері. Ці обставини спричиняють актуальність постійного дослідження закономірностей розвитку зовнішньоторговельних процесів на ринку комп'ютерних та інформаційних послуг.

Проблеми розвитку високотехнологічного сектору економіки країни взагалі та зокрема зовнішньої торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами України вивчаються багатьма зарубіжними і вітчизняними вченими: Ф. Махлупом, П. Страссманом, Е. Тоффлером, Г.Беквітом, О.Гаврилюком, Б.Данилишиною, А.Деадорфом, Л.Демидовою, О.Олійниковим, Є.Белашовим, О.Сахіловою, А.Сухоруковим, Л.Федуловою та ін. В їх роботах висвітлюються основні теоретичні і практичні аспекти щодо механізмів функціонування та регулювання зазначеного сектору і торгівлі на міжнародних ринках комп'ютерними та інформаційними послугами, але постійна зміна умов міжнародного економічного середовища та прискорені темпи розвитку комп'ютерних та інформаційних технологій потребують докладного вивчення основних детермінант, які спричиняють відповідні зміни.

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення основних факторів впливу на розвиток зовнішньої торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами України.

Методологія. Методичною основою даної роботи стали основні принципи загальносистемного економічного аналізу для характеристики і систематизації різновидів факторів, які впливають на розвиток зовнішньої торгівлі на ринку комп'ютерних та інформаційних послуг; візуально-графічний та кореляційно-регресійний методи для виявлення закономірностей розвитку зовнішньої торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами України під впливом визначених детермінант.

Результати дослідження. Згідно з Розширеною класифікацією послуг Керівництва з платіжного балансу Міжнародного валютного фонду (РКППБ МВФ), яка є основою для збору і складання аналітичних звітів, міжкраїнових співставлень експертами ООН, Світового банку, національними статистичними службами щодо міжнародних торговельних потоків товарів і послуг, комп'ютерні та інформаційні послуги виділені як окремий вид послуг у зовнішній торгівлі країн. Згідно класифікації послуг GNS/W/120, яку складено Світовою організацією торгівлі і яка використовуються для складання міжнародних торговельних угод, комп'ютерні та інформаційні послуги входять до складу розділу ділових послуг. Тому аналіз зовнішньоторговельних показників в даній роботі буде ґрунтуватись на визначеннях різновидів послуг згідно РКППБ МВФ.

В сучасних умовах інтенсивного розповсюдження глобалізаційних процесів переважна частка сукупного продукту в розвинених країнах створюється завдяки інформаційному та комп'ютерному сектору. В

сучасному світі рівень розвитку комп'ютерної та інформаційної індустрії можна розглядати як впливовий фактор на міжнародну конкурентоспроможність національної економіки, тому спостерігається стійка тенденція, особливо в економіці країн-економічних лідерів, до подальшої «інформатизації» суспільства. За останнє десятиліття обсяг світового експорту комп'ютерних та інформаційних послуг (КІП) збільшився, як мінімум, у 5 разів, швидкість його зростання значно перевищує і виробничі показники, і показники світової торгівлі товарами та послугами [1].

Незначні частки України на світовому ринку КІП (табл.1) свідчать про слабкі позиції України на даному ринку: не зважаючи, що за семирічний період частка України у світовому експорті КІП збільшилась у 60 разів, а у світовому імпорті КІП у 1,3 рази - всього ці показники у 2010 році склали відповідно 0,2 % та 0,3%.

Таблиця 1- Місце України в світовому обсязі торгівлі комп'ютерними та інформаційними послугами*

Показник	Роки						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Частка України у світовому обсязі експорту комп'ютерних та інформаційних послуг, %	0,03	0,04	0,07	0,12	0,16	0,18	0,198
Частка України у світовому обсязі імпорту комп'ютерних та інформаційних послуг, %	0,19	0,26	0,2	0,19	0,29	0,25	0,254

* Складено за даними [5].

Ця ситуація не відповідає науково-технологічному потенціалу країни, а тому можна казати про існування нереалізованих можливостей з боку українських виробників комп'ютерної та інформаційної індустрії, а також недоліків інноваційної політики держави.

З'ясовуючи причини невідповідності позицій вітчизняних виробників на міжнародному ринку КІП, всі фактори, що впливають на ці умови, можна розділити на дві частини – фактори, які позитивно і негативно впливають на галузь і зовнішню торгівлю КІП. Основні позитивні фактори – це:

1. Кількісні фактори, які впливають на зміну абсолютних показників розвитку комп'ютерних та інформаційних послуг України [2]:

- динамічні зміни у середовищі користувачів комп'ютерних послуг;
- зростання обсягів торгівлі роялті та ліцензійними послугами визначає розвиток ринку об'єктів промислової власності, забезпечує трансфер високих технологій між країнами, що в свою чергу надає вагомий вплив на розвиток ринку високотехнологічних послуг, до яких відносяться КІП [3];

- кількість пакетів прикладних програм, орієнтованих на користувачів професіоналів і непрофесіоналів.

2. Якісні фактори, які спричиняють структурні зміни у змісті самих КІП [2]:

- ощадливе ставлення до коштів, що виділяються на комп'ютеризацію, відмова від нерентабельних і дорогих робіт і послуг.

- зміна структури парку ЕОМ, номенклатури робіт, послуг і прикладного програмного забезпечення.

До факторів, які негативно впливають на український ринок КІП, слід віднести:

1. Кількісні [3]:

- недосконала система венчурного фінансування, яка не дозволяє консолідувати внутрішні ресурси для направлення їх у високотехнологічні галузі. В єдиному державному реєстрі інститутів спільного інвестування зареєстровано 135 венчурних фірм, які практично всі є іноземними. Ринок венчурного капіталу в Україні становить близько 400 млн. дол. США. Для порівняння в Росії, де діють 60 власних венчурних фондів, сума венчурних інвестицій перевищує 5 млрд. дол. США;

- відсутність вітчизняного та іноземного приватного капіталу в статутних фондах високотехнологічних підприємств, чим обмежується їх доступ до фінансового ресурсу;

- нерозвиненість внутрішньої корпоративної бази, що не дозволяє протистояти у конкурентній боротьбі міжнародним високотехнологічним корпораціям. Про слабкість корпоративної ланки наукомісткого сектору свідчить низька капіталізація високотехнологічних підприємств України;

- невідповідність між матеріальним рівнем користувачів і цінами на нові технічні і програмні засоби. Ціни заважають застосовувати їх повсюдно. Купівля програмного забезпечення розглядається як вкладення грошей, що запобігає впливу зовнішнього середовища, його вибір — міркування престижу.

2. Якісні чинники [3]:

- недоліки у правовій базі, що регулює відносини у галузі авторських прав на інтелектуальну власність, патентування; недосконалість державного регулювання діяльності у сфері трансферу технологій; відсутність методики визначення сум позову до осіб, що порушують авторські права і механізму податкового стимулювання нових технологій;

- низька активність вітчизняних підприємств у створенні на договірній основі високотехнологічних об'єднань для реалізації окремих науково-виробничих проектів за участю українських підприємств і провідних компаній інших країн;

- недостатній розвиток інфраструктури ринку: не всі можуть організувати супровід своїх продуктів (тільки реалізація, без супроводу), немає єдиної методики супроводу і тестування однотипних продуктів.

Дослідження показників вищезазначених кінт кісних факторів впливу на зовнішню торгівлю КІП України за десятирічний період показало неоднозначність ситуації, яка складалась на зовнішньому ринку КІП та у середовищі його функціонування (табл. 2).

Таблиця 2 – Показники зовнішньої торгівлі КІП України та макроекономічного середовища її розвитку *

Показники / Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Динаміка експорту КІП, %	128,6	136,84	117,31	172,95	163,65	251,29	182,11	171,11	103,1	128,46
Динаміка імпорту КІП, %	129,7	91,91	208,18	225,68	168,7	88,58	143,14	148,36	66,79	113,4
Сальдо балансу КІП, млн. дол.	-9,7	-5,5	-20,9	-53,6	-91,492	-24,858	-1,768	33,319	120,433	178,551
ЗТО КІП, млн. дол. США	24,9	26,3	45,3	95,8	160,552	198,4	317,81	507,45	437,08	537,635
Інтенсивність експорту КІП, %	0,02	0,0245	0,0243	0,0325	0,0401	0,0805	0,1107	0,1502	0,2378	0,2596
Інтенсивність імпорту КІП, %	0,3383	0,3228	0,234	0,2666	0,19	0,2332	0,1276	0,0951	0,0879	0,0931
Рівень внутрішньо-галузевого обміну у зовнішній торгівлі КІП, млн. дол. США	15,2	20,8	24,4	42,2	69,06	173,542	316,042	474,128	316,648	359,084
Обсяг інвестицій, млн. грн.	-	-	-	68,297	90,847	205,32	243,216	283	130,9	244,6
Кількість користувачів інтернету, осіб	600 158	900 071	1 499 871	1 649 659	1 759 537	2 099 484	3 031 48	4 852 112	7 131 54	10 453 116
Індекс споживчих цін, %	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1
Індекс промислової продукції, %	114,2	107	115,8	112,5	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2
ГПК, %	3,26	3,21	3,17	3,27	3,3	3,89	3,98	4,09	3,95	3,9

* Складено за даними [4, 5]

Україна демонструє постійне зростання обсягів експорту КІП, однак динаміка цього зростання є вкрай непостійною і на фоні різких коливань обсягів імпорту КІП це спричиняє нерівномірну динаміку сальдо балансу комп'ютерних та інформаційних послуг, яке довгий час було від'ємним, окрім останніх трьох років. Показники інтенсивності зовнішньої торгівлі КІП залишаються на низькому рівні, причому експортна квота хоча б зростає, а імпортна – зменшується, склавши у 2010 році 0,09%, що майже у 3 рази нижче рівня 2001 року. Для України, де сфера ІКТ є недостатньо розвинутою, зменшення обсягів надходження КІП ззовні говорить про негативність впливу цього явища на підвищення конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку.

Внутрішньогалузевий обмін зовнішньої торгівлі КІП є дуже високим, його інтенсивність коливається з 50% до 90% (табл. 2.), що пояснюється тим, що вітчизняна комп'ютерна індустрія розвивається за рахунок міжнародних коопераційних зв'язків. Особливо це проявляється у 2007 році, коли обсяги зовнішньоторговельного обігу КІП (317,8 млн. дол. США) майже дорівнювало обсягам внутрішньогалузевого обміну (316,04 млн. дол. США).

Досліджуючи економічне середовище розвитку зовнішньої торгівлі КІП України, можна відмітити позитивну динаміку за обсягами інвестицій в галузь ІКТ України (табл.2), але це досягається переважно за рахунок створення спільних підприємств з іноземними корпораціями. Однозначно можна казати, що дуже позитивним показником є кількість користувачів Інтернету, яка постійно зростає. Так, за останніми даними в Україні Інтернетом користується майже кожен четвертий. Не такі оптимістичні висновки можна зробити з аналізу індексу споживчих цін, який свідчить про постійну досить високу інфляцію, та індексу промислової продукції, динаміка якого є нерівномірною, а в період кризи 2008-2009 рр. значення індексів свідчать про досить сильний спад промислового виробництва у цей період, яке є одним з основних економічних секторів-споживачів КІП. Змістовним показником умов розвитку зовнішньої торгівлі КІП можна також вважати Глобальний індекс конкурентоспроможності країн (ГІК), який складається фахівцями всесвітнього економічного форуму і вміщує значну кількість якісних показників, що відбивають умови інвестиційного і бізнес-середовища країни, рівень розвитку зовнішнього і внутрішнього ринків, рівень інноваційного розвитку в країні та ін. З табл.2 видно, що значення ГІК мають незначні відхилення (у середньому дорівнює 3,6%) на протязі всього досліджуваного періоду, а це відповідає 80- 90 позиції у загальному рейтингу серед більш ніж 160 країн світу. Такі низькі значення ГІК підтверджують висновки про несприятливе економічне середовище, що складає загальні умови для зовнішньої торгівлі КІП на протязі з 2001 по 2010 рр.

Отримані результати кореляційно-регресійного аналізу найбільш впливових факторів, що спричинили зазначену ситуацію, показали відсутність за всіма показниками лінійної форми зв'язку і значні величини „Білих шумів” у регресійних моделях, що говорить про велику залежність від сукупності кількісних і якісних впливових детермінант, а не від одиночних факторів (табл.3).

Таблиця 3- Результати кореляційного аналізу факторів, що впливають на розвиток зовнішньої торгівлі КІП України.

Фактори, що досліджувались	Вплив на експорт КІП України		Вплив на Імпорт КІП України	
	R ²	Форма залежності	R ²	Форма залежності
Обсяг інвестицій, млн. грн.	R ² = 0,91	$y = 58x^5 - 4E-05x^4 + 0,0121x^3 - 1,7789x^2 + 120,25x - 2837,2$	R ² = 0,7973	$y = 0,0101x^2 - 3,7293x + 420,06$
Кільк. користувачів інтернету, осіб	R ² = 0,563	$y = 66x^4 + 1E-19x^3 - 2E-11x^2 + 8E-05x + 72,331$	R ² = 0,3312	$y = 18x^3 - 2E-11x^2 + 7E-05x + 92,508$
Індекс споживчих цін, %	R ² = 0,5826	$y = -75x^3 + 0,0357x^2 - 5,8224x + 409,13$	R ² = 0,7421	$y = -61x^6 + 5E-07x^5 - 0,0002x^4 + 0,0311x^3 - 3,0053x^2 + 148,02x - 2788,9$
Індекс промислової продукції, %	R ² = 0,4733	$y = -0,0074x^3 + 1,9706x^2 - 169,7x + 4874,8$	R ² = 0,4804	$y = 0,0218x^3 - 6,3975x^2 + 620,19x - 19756$
Іноваційна складова ГІК, %	R ² = 0,4482	$y = 14655x^4 + 190902x^3 - 929612x^2 + 2E+06x -$	R ² = 0,7201	$y = 2296,9x^3 - 22385x^2 + 72269x - 77123$
Внутрішньогалузевий обмін КІП, млн. дол.	R ² = 0,6693	$y = 15x^3 - 0,0115x^2 + 2,4037x + 81,143$	R ² = 0,4785	$y = 17x^4 + 0,0001x^3 - 0,037x^2 + 3,437x + 94,281$

Аналіз же коефіцієнтів детермінації доводить найбільш значний вплив цілого ряду кількісних факторів, а саме:

- на експорт КІП України впливають: обсяги інвестицій в галузь комп'ютерних та інформаційних послуг, індекси інтенсивності внутрішньогалузевого обміну, значення споживчих цін, а також загальна динаміка зростання користувачів Інтернету;

- на імпорт КІП України впливають: обсяг інвестицій в галузь, індекси споживчих цін та інноваційний індекс глобального індексу конкурентоспроможності економіки України.

Таким чином, за досліджуваний період найбільш за все на умови розвитку зовнішньої торгівлі КІП України вплинули фактори, які у сукупності складають інноваційне середовище країни, його недостатня розвинутість спричиняє займання невігідних позицій України на світовому ринку КІП та неефективність зовнішньої торгівлі КІП. А тому пріоритетними заходами щодо підвищення інноваційної складової України та взагалі розвитку сфери ІКТ мають бути [6]: сприяння ефективному інвестиційному клімату в країні, який дав би змогу залучити капітал ТНК, зокрема через надання преференції щодо розміщення на території України міжнародних наукових центрів; стимулювання створення спільних підприємств, які виготовляють інноваційну продукцію, конкурентоспроможну на національному та світовому ринках; залучення в Україну підрядів на виконання проектів з виробництва інноваційної продукції V-VI технологічних укладів шляхом поширення інформації щодо наявного в Україні та її конкретних регіонах науково-технологічного та кадрового потенціалу; збільшення закупівель за кордоном новітніх технологій для створення нових конкурентоспроможних національних виробництв; активне впровадження міжнародних стандартів і процедур сертифікації КІП і забезпечення інформатизації

зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення участі України у великих міжнародних коопераційних проектах; удосконалення фінансових механізмів регулювання експорту КІП.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у подальшому розвитку ідентифікації детермінант, що складають умови для зовнішньоторговельних процесів України на ринку комп'ютерних та інформаційних послуг. До них відноситься ряд кількісних і якісних факторів, які впливають і на загальну соціально-економічну ситуацію в країні, і на стан зовнішньої торгівлі КІП України. Серед них до факторів, які найбільш суттєво негативно впливають на український ринок КІП слід віднести: загальну недостатню міжнародну конкурентоспроможність національної економіки України, яка у даному контексті проявляється у нестабільності макропоказників і низькій технологічності економічного середовища, недооцінюванні трудових ресурсів, особливо з високим професійним рівнем; низьке кредитування потреб на наукові дослідження; брак венчурного інвестування. Тому, для подальшого розвитку зовнішньої торгівлі комп'ютерними послугами слід, перш за все, підвищувати інноваційність економіки України шляхом приймання ряду пріоритетних заходів у напрямі міжнародного наукового співробітництва.

У короткостроковому періоді зміцнення складової інноваційного розвитку на державному і корпоративному рівні у сфері КІТ повинні відбуватися в напрямі підвищення взаємовигідної міжнародної внутрішньогалузевої торгівлі КІП, що ставить завдання для подальших досліджень відносно виявлення найбільш вигідної для України її географічної структури.

Література

1. Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки на ринку комп'ютерних та інформаційних послуг: Електронне наукове фахове видання „Проблеми системного підходу в економіці” [Електронний ресурс] / Т.Г.Шеремет // Національний авіаційний університет. – Інститут економіки та менеджменту. – 2011.- випуск № 3.- — Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_3/index.html
2. Єжова Л.Ф. Інформаційний маркетинг: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 560 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/798/44/1/2/>
3. Олейников А. «Развитие мирового высокотехнологического рынка и пути увеличения присутствия Украины на нем» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/napravleniya-razvitiya-mirovogo-vysokotekhnologicheskogo-rynka-i-puti-uvelicheniya-prisutstviya-ukrainy-na-nem>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. The Global Competitiveness Reports [Електронний ресурс] // The World Economic Forum.— Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>
6. Григоренко В.К. «Конкурентоспроможність української економіки на ринках товарів і послуг країн СНД» [Електронний ресурс]. // Національний інститут проблем

міжнародної безпеки.- 2010.- Режим доступу: [http://www.niisp.gov.ua/
content/articles/files/grigorenko_publication1-3a163.pdf](http://www.niisp.gov.ua/content/articles/files/grigorenko_publication1-3a163.pdf)